

Ks. MIROSŁAW S. WRÓBEL
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ZNAKI KOŃCA CZASÓW W APOKALIPSIE EZDRASZA (4 EZD)

THE ESCHATOLOGICAL SIGNS IN THE *EZRA APOCALYPSE* (4 EZD)

ABSTRACT: The present article contains an analysis of the text of the *Ezra Apocalypse* (4 Ezd 5:1–12; 6:11–28) concerning eschatological signs. The author investigates this problem in the wider context of the *Ezra Apocalypse* and biblical texts (Old and New Testament). This makes it possible to see better the main ideas of Jewish apocalyptic which are also present in early Christianity. The analysis of the eschatological texts of the *Ezra Apocalypse* enables us to distinguish similarities and differences in the various groups of Judaism of the Second Temple period and its influence on eschatological ideas in the New Testament.

SŁOWA-KLUCZE: *Apokalipsa Ezdrasza*, znaki eschatologiczne, judaizm Drugiej Świątyni
KEYWORDS: *the Ezra Apocalypse*, eschatological signs, Judaism of the Second Temple

Apokaliptyka żydowska zwraca dużą uwagę na zagadnienie końca czasów, który przez ludzi może być rozpoznany dzięki towarzyszącym mu znakom. O żywym zainteresowaniu znakami końca czasów świadczą barwne jego wizje opisane w utworach apokryficznych. Jednym z dzieł w dużej mierze poświęconych tej właśnie problematyce jest *Apokalipsa Ezdrasza*¹. W niniejszym artykule przedstawiona zostanie ogólna charakterystyka tego utworu oraz analiza tematyki dotyczącej znaków końca czasów w szerszym kontekście pism Starego i Nowego Testamentu.

¹ Do ważniejszych publikacji omawiających to dzieło pod kątem zagadnień literackich i problematyki eschatologicznej należą: G.H. Box, *The Ezra Apocalypse*, London 1912; L. Gry, *Les dires prophétiques d'Esdras (IV Esdras)*, Paris 1938; R.L. Bensly, M.R. James, *The Fourth Book of Ezra*, Nendeln 1967; J. Schreiner, *Das 4. Buch Esra*, Gütersloh 1981; B.M. Metzger, *The Fourth Book of Ezra*, OTP 1, s. 517–559; R. Rubinkiewicz, *Wprowadzenie do apokryfów Starego Testamentu*, Lublin 1987, s. 99–102; M.E. Stone, *Fourth Ezra. A Commentary on the Book of Fourth Ezra*, Minneapolis 1990; S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków 1994, s. 147–198; J.J. Collins, *The Apocalyptic Imagination. An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature*, Cambridge 1998, s. 195–212; S. Mędała, *IV Księga Ezdrasza*, w: R. Rubinkiewicz (oprac.), *Apokryfy Starego Testamentu*, Warszawa 2000, s. 372–403.

1. CHARAKTERYSTYKA APOKALIPSY EZDRASZA

Apokalipsa Ezdrasza w kodeksach i wydaniach Wulgaty nosi nazwę *4 Księgi Ezdrasza* i występuje jako czwarty utwór po dwóch księgach kanonicznych (Księga Ezdrasza i Księga Nehemiasza) oraz po apokryficznym dziele opisującym odbudowę świątyni jerozolimskiej, które nosi nazwę *3 Księgi Ezdrasza*². We współczesnej biblistyce *Apokalipsa Ezdrasza* najczęściej określana jest jako *4 Księga Ezdrasza* i obejmuje rozdziały od 3 do 14. Dwa pierwsze rozdziały (1–2) i dwa ostatnie (15–16) stanowią chrześcijańską interpolację dokonaną w II i III w. po Chr.³ Najnowsze badania pozwalają na wyodrębnienie w tym utworze licznych hebraizmów; większość uczonych dochodzi do wniosku, że dzieło to zostało napisane w języku hebrajskim, choć jego tekst zachował się jedynie w starożytnych przekładach: łacińskim, syryjskim, etiopskim, arabskim, gruzińskim, ormiańskim i koptyjskim⁴. Tekst grecki tego utworu znany jest jedynie z czterech cytatów występujących w dziele Klementa Aleksandryjskiego (*Strom.* 1,22; 3,16) oraz z cytatów w *Konstytucjach Apostolskich* (2,14,9; 8,7,6)⁵. Na podstawie krytyki wewnętrznej i zewnętrznej powstanie *Apokalipsy Ezdrasza* datowane jest na koniec I w. po Chr., a więc czas końcowej redakcji Ewangelii św. Jana i Apokalipsy św. Jana⁶. Z samego utworu dowiadujemy się, że akcja rozgrywa się „w trzydziestym roku po zburzeniu miasta” (3,1). Choć autor literacko sytuuje scenę zburzenia Jerozolimy w okresie inwazji babilońskiej (587/586 r. przed Chr.), to jednak faktycznie ma na myśli klęskę Jerozolimy podczas wojny żydowsko-rzymskiej w 70 r. po Chr. Z badań współczesnych wynika, że utwór został napisany w środowisku palestyńskim przez autora wywodzącego się z kręgów faryzejskich⁷. Apokryf ten złożony jest z siedmiu wizji, które otrzymuje Ezdrasz za pośrednictwem anioła Uriela. W pierwszej wizji (3,1–5,19) Ezdrasz zastanawia się nad historią i przeznaczeniem narodu wybranego; Bóg go zapewnia, że kres obecnego świata jest bliski i zostanie poprzedzony spektakularnymi znakami. W dru-

² Zob. S. Mędala, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, s. 153.

³ J.J. Collins, *The Apocalyptic Imagination*, s. 195–196; R. Rubinkiewicz, *Un fragment grec du IV Livre d'Esdras (chapitres XI et XII)*, „Muséon” 89 (1976), s. 75–87.

⁴ R. Rubinkiewicz, *Wprowadzenie do apokryfów Starego Testamentu*, s. 101; S. Mędala, *IV Księga Ezdrasza*, s. 373.

⁵ Zob. A.M. Denis, *Introduction aux pséudepigraphes grec d'Ancien Testament*, Leiden 1970, s. 194–200.

⁶ Zob. S. Mędala, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, s. 157–158; tenże, *IV Księga Ezdrasza*, s. 373; J.J. Collins, *The Apocalyptic Imagination*, s. 195.

⁷ Zob. B.M. Metzger, *The Fourth Book of Ezra*, s. 520; R. Rubinkiewicz, *Wprowadzenie do apokryfów Starego Testamentu*, s. 101; M.E. Stone, *Fourth Ezra*, s. 36; S. Mędala, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, s. 158–160.

giej wizji (5,20–6,34) mowa jest o wydaniu Izraela w ręce pogan oraz o znakach, które poprzedzą koniec świata. Trzecia wizja (6,35–9,25) dotyczy sądu ostatecznego i przyszłego losu sprawiedliwych oraz grzeszników. W czwartej wizji (9,26–10,59) Ezdrasz widzi kobietę pogrążoną w żałobie po śmierci jedyne go syna; kobieta staje się chwalebny miastem symbolicznie utożsamionym z niebiańskim Syjonem. Wizja piąta (10,60–12,51) to alegoria: orzeł wychodzący z morza symbolizuje imperium rzymskie, które zostaje ukarane przez Mesjasza. Wizja szósta (13,1–58) zapowiada przyjście Mesjasza. Treścią ostatniej, siódmej wizji (14,1–50) jest rozkaz anioła skierowany do Ezdrasza, aby podyktował pięciu pisarzom słowa, które koniecznie mają spisać. Dzięki temu w ciągu 40 dni zostają spisane 94 księgi. W *Apokalipsie Ezdrasza* na szczególną uwagę zasługuje bogactwo znaków związanych z końcem czasów.

2. ZNAKI KOŃCA CZASÓW W APOKALIPSIE EZDRASZA

Motyw końca czasów jest mocno eksponowany w pismach qumrańskich i w żydowskiej literaturze apokryficznej, do której należy również *Apokalipsa Ezdrasza*. Zaraz na początku dzieła, w pierwszej wizji Ezdrasz zwraca się do Boga, przypominając najważniejsze wydarzenia z historii zbawienia – od stworzenia świata i człowieka poprzez ocalenie Noego z potopu, wybór i przymierze z Abrahamem, ocalenie z niewoli egipskiej, przymierze na Synaju, królestwo Dawida, aż po niewolę babilońską. Bóg posyła do Ezdrasza anioła Uriela, który odpowiada na pytania i wątpliwości Ezdrasza oraz objawia Boże zamysły. Z dialogu wynika, że człowiek może osiągnąć mądrość i zrozumieć swoją teraźniejszą egzystencję tylko wówczas, gdy wniknie w tajemnicę końca doczesnego świata i początku świata przyszłego. Zrozumienie tej tajemnicy umożliwiają znaki towarzyszące wydarzeniom eschatologicznym. Ezdrasz jest świadomy, że odpowiedzi na dręczące go pytania dotyczące klęski Izraela należy szukać, zgłębiając znaki końca czasów. Tylko wtedy, gdy je zrozumie, osiągnie prawdziwą mądrość i zbawienie. W pierwszym dialogu Ezdrasza z Urielem mocno zostaje podkreślony fakt, że niemożliwe jest osiągnięcie zbawienia w historii tego świata. Dopiero gdy skończy się ten – pełen niesprawiedliwości i zła – świat, nastąpi świat nowy. Gdy Ezdrasz pyta Bożego posłańca o koniec czasów, wówczas ten opisuje mu znaki czasów ostatecznych (5,1–13)⁸:

⁸ Zob. tekst 4 Księgi Ezdrasza: B.M. Metzger, *The Fourth Book of Ezra*, s. 531–532; S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, s. 183–187; tenże, *IV Księga Ezdrasza*, s. 378–379.

„A o znakach: Oto nadejdą dni, gdy mieszkańców ziemi ogarnie wielkie przeżalenie. Ukryje się droga prawdy i kraina będzie pozbawiona wiary. Rozmnoży się niesprawiedliwość większa od tej, którą widzisz, i będzie nieporównanie większa od tej, o której słyszałeś. Kraj który teraz widzisz, że króluje, stanie się bezdrożną pustynią; zobaczysz go opustoszałym. Jeśli zaś Najwyższy pozwoli ci żyć, a zobaczysz to, po trzecim czasie, będzie wydany na zamieszanie.

I nagle słońce zajaśnieje w nocy, a księżyc we dnie.

Krew będzie kapać z drzewa, kamień wołać będzie;

Wzburzą się narody i gwiazdy zmienią swój tor.

Wówczas będzie rządzić ten, którego mieszkańcy ziemi się nie spodziewają, i ptaki rozpoczną wędrówkę. Morze Sodomskie wyrzuci ryby i w nocy wyda głos, którego nikt nie rozumie; wszyscy zaś głos jego posłyszają.

Na wielu miejscach otworzą się przepaści i ogień gęsto będzie spadać, a dzikie zwierzęta opuszczą swe legowiska. Kobiety miesiączkujące zrodzą potwory. Wody słodkie zamienią się w solanki. Przyjaciele będą się nawzajem zwalczać. Wtedy ukryje się zdrowy rozsądek i rozum zostanie ukryty w swojej komorze. Przez wielu będzie poszukiwany, ale się nie znajdzie. Na ziemi wzmoże się niesprawiedliwość i nieumiarkowanie. Kraina spyta się swej sąsiadki: Czy przeszła przez ciebie sprawiedliwość czyniąca prawo? A ta zaprzeczy. W owym czasie ludzie będą żyć nadzieją, ale niczego nie osiągną, będą pracować, ale ich drogi się nie wyprostują. Te znaki dopuszczono mi tobie opowiedzieć”.

Tekst ten znajduje swoją kontynuację i dopełnienie w drugiej wizji (6,11–28). Ezdrasz otrzymuje obietnicę, że na skutek modlitwy, pokuty i postu posiadzie jeszcze większą wiedzę dotyczącą spraw przyszłych. W drugiej wizji Ezdrasz – po siedmiu dniach od swej pierwszej wizji – prosi Boga o ukazanie mu dalszych znaków końca czasów⁹:

„Odpowiadając rzekłem: «O Panujący Panie, jeżeli znalazłem łaskę przed Twymi oczami, ukaż swemu słudze znaki, których część pokazałeś mi poprzedniej nocy». On odpowiedział: «Podnieś się, a usłyszysz niezwykle donośny głos: Gdy gwałtownie poruszy się miejsce, na którym stoisz, kiedy będzie z tobą rozmawiał, ty nie lękaj się; będzie to bowiem słowo o końcu i podstawy ziemi będą rozumiały, bo o nich mowa; zaczną drżeć i poruszą się, albowiem wiedz, że na końcu muszą być zmienione». Posłuchawszy go, podniosłem się, nastawiłem uszu, a oto mówi głos, którego dźwięk był jak szum wielkich wód.

I rzekł: «Oto nadchodzą dni, kiedy zaczną nawiedzać mieszkańców ziemi, kiedy zaczną doświadczać tych, którzy niesprawiedliwie szkodzili swoją nieprawością, kiedy dopełni się upokorzenie Syjonu, kiedy zostanie opieczętowany świat, który zacznie przemijać, wtedy uczynię te znaki: Otworzą się księgi przed obliczem sklepienia niebieskiego i zobaczą je wszyscy równocześnie; jednoroczne niemowlęta podniosą głos i będą mówiły; kobiety ciężarne zrodzą przedwczesne dzieci, trzy- i czteromiesięczne, które będą żyły i swawoliły. I natychmiast

⁹ Zob. tekst 4 Księgi Ezdrasza: B.M. Metzger, *The Fourth Book of Ezra*, s. 535; S. Mędała, *IV Księga Ezdrasza*, s. 381–382.

ukazą się pola zasiane jako nie zasiane, pełne spichlerze staną się natychmiast pustymi, trąba zabrzmi głosem i wszyscy, którzy ją usłyszą bardzo się przestraszą. W owym czasie przyjaciele będą zwalczali przyjaciół jako wrogów. Ziemia zdrzży ze strachu i zdrzży ci, którzy na niej mieszkają. Źródła ustaną i nie popłynie z nich woda przez trzy godziny. Ale ci, co przetrwają to wszystko o czym ci mówiłem, będą zbawieni i zobaczą moje zbawienie i koniec tego wieku. Oni także ujrzą ludzi, którzy nie zakosztowali śmierci od urodzenia. Zmieni się serce ludzi i przemieni się w innego ducha. Bo zło będzie zgładzone, wygaszony podstęp. Zakwitnie wiara, a zepsucie będzie przezwyciężone. Wtedy ukaże się prawda, która przez tyle czasu była bez owocu».

Hebrajskie imię Uriel może być tłumaczone: „Bóg jest moim światłem”. W 1 Hen 9,1 anioł Uriel jest wymieniony jako drugi wśród siedmiu archaniołów. W piśmie tym Uriel sprawuje opiekę nad światem i nad Tartarem. Towarzyszy też Henochowi w wędrówce w zaświaty. W apokryfie *Życie Adama i Ewy* (48,4.6.7) występuje obok archanioła Michała, a w *Apokalipsie Mojżesza* – obok Michała i Gabriela. Według Uriela przed końcem świata „ukryta zostanie droga prawdy” oraz zaniknie rozum i mądrość. Motyw znaków końca czasów w *Apokalipsie Ezdrasza* znajduje pełniejsze wyjaśnienie w kontekście niektórych tekstów Starego Testamentu oraz pozwala lepiej zrozumieć eschatologiczne treści Nowego Testamentu.

3. ZNAKI KOŃCA CZASÓW W KONTEKŚCIE STAREGO TESTAMENTU

Teksty Starego Testamentu na oznaczenie końca czasów stosują wyrażenie „koniec dni” (hebr. אֶחָדָּיִת הַיָּמִים)¹⁰. Wyrażenie to można spotkać już w tekstach Pięcioksięgu: Rdz 49,1; Lb 24,14. Oba fragmenty odnoszą się do przyszłości. Werset Rdz 49,1 to wstęp do błogosławieństwa Jakuba, który zapowiada swym synom rzeczy przyszłe: „Jakub przywołał swoich synów mówiąc do nich: «Zgromadźcie się, a opowiem wam, co was czeka w ostatnich dniach»”. Werset Lb 24,14 to wyrocznia Balaama dotycząca tego, co będzie działo się na końcu dni: „Dobrze więc, wrócę teraz do mojego ludu, lecz zbliż się jeszcze, bo chcę ci oznajmić, co lud ten lud przy końcu dni uczyni twojemu ludowi”.

W okresie powygnaniowym teksty te były reinterpretowane w sensie eschatologicznym i odnoszone do końcowej, ostatecznej fazy historii. W tekstach prorockich „koniec czasów” odnosi się do transformacji Izraela w od-

¹⁰ Zob. szersze omówienie tego zagadnienia w kontekście apokaliptycznych oczekiwań wspólnoty z Qumran: J.J. Collins, *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*, London 1998, s. 56–58.

ległej przyszłości. Prorocy Izajasz i Micheasz wiążą koniec czasów z rzeczywistością zbawienia. Wówczas to – jak czytamy – góra świątyni Pańskiej zostanie wywyższona ponad wszelkie wzniesienia i wszystkie ludy będą ku niej podążać (Iz 2,1–5; Mi 4,1–5). W tekstach proroka Ezechiela i Daniela koniec czasów poprzedzają dramatyczne wydarzenia i znaki. Prorok Ezechiel wskazuje na destruktywną interwencję Goga (Ez 38–39), zaś Daniel przypomina o końcu czasów i towarzyszących temu znakach, tłumacząc sen Nabuchodonozora (Dn 2,37–45). W *Apokalipsie Ezdrasza* czytamy, że Morze Sodomskie, czyli Morze Martwe, „wyrzuci ryby”. Można tu zauważyć paralełę do tekstu proroka Ezechiela, który zapowiada, że słone wody Morza Martwego zamienią się w wody obfitujące w ryby (Ez 47,7–11). Innym znakiem końca czasów według *Apokalipsy Ezdrasza* będzie brzmienie trąby, którą usłyszą wszyscy mieszkańcy ziemi. W opisach eschatologicznych proroka Joela i Sofoniasza trąba zabrmi w dniu ostatecznym, oznajmiając dzień sądu: Jl 2,1 – „Dmijcie w róg na Syjonie, a wołajcie na górze mej świętej! Niechaj zadrżą wszyscy mieszkańcy kraju, bo nadchodzi dzień Pański, bo jest już bliski”; So 1,16 – „Dzień ów będzie dniem gniewu, dniem ucisku i utrapienia, dniem ruiny i spustoszenia, dniem ciemności i mroku, dniem chmury i burzy, dniem trąby i krzyku wojennego – przeciwko miastom obronnym i przeciw basztom wysokim”.

U proroka Izajasza dźwięk trąby obwieszcza początek ery zbawienia i ponowne zebranie się Izraela na Syjonie: Iz 27,13: – „W ów dzień zagrają na wielkiej trąbie, i wtedy przyjdą zagubieni w kraju Asyrii i rozproszeni po kraju egipskim, i uwielbią Pana na świętej górze, w Jeruzalem”. Według proroka Zachariasza (9,14) sam Bóg zadmie w róg, przynosząc zbawienie. Według *Apokalipsy Mojżesza* archanioł Michał zatrąbi, aby obwieścić czas zagłady i początek zbawienia (ApMojż 22). Wiele z motywów eschatologicznych występujących w *Apokalipsie Ezdrasza* i Starym Testamencie znajduje też swoje paralele w tekstach Nowego Testamentu.

4. ZNAKI KOŃCA CZASÓW W KONTEKŚCIE NOWEGO TESTAMENTU

W *Apokalipsie Ezdrasza* zjawiska towarzyszące końcowi czasów zostają określone jako „znaki” (syr. *oto*; hebr. תִּיָּוָה; gr. σημεῖον). Termin ten występuje w analizowanym utworze 13 razy i zawsze w kontekście apokaliptycznym wskazując na koniec czasu. Można tu zauważyć pewną paralełę z użyciem tego terminu w Ewangeliach. W Mk 13,3nn mowa jest o znakach zapowiadających paruzję Chrystusa i koniec świata:

„A gdy siedział na Górze Oliwnej, naprzeciw świątyni, pytali Go na osobności Piotr, Jakub, Jan i Andrzej: «Powiedz nam, kiedy to nastąpi? I jaki będzie znak (σημείον), gdy to wszystko zacznie się spełniać?» Wówczas Jezus zaczął im mówić: «Strzeżcie się, żeby was kto nie zwiódł. Wielu przyjdzie pod moim imieniem i będą mówić: Ja jestem. I wielu w błąd wprowadzą. Kiedy więc usłyszycie o wojnach i pogłoskach wojennych, nie trwóście się! To się musi stać, ale to jeszcze nie koniec. Powstanie bowiem naród przeciw narodowi i królestwo przeciw królestwu; będą miejscami trzęsienia ziemi, będą kłęski głodu. To jest początek boleści. A wy miejcie się na baczności...»

Tekst ten ma także swoje paralele w Ewangelii Mateusza (24,3–31) i Łukasza (21,7–28), gdzie mowa jest o znakach towarzyszących końcowi świata i przyjściu Chrystusa. Ewangelista Jan używa greckiego terminu σημεῖον (znak) także na określenie cudów dokonywanych przez Jezusa, który przez swą działalność objawia oblicze Ojca i dokonuje sądu nad światem¹¹.

Dla autora *Apokalipsy Ezdrasza*, znakiem końca czasów będzie zachwianie porządku kosmicznego:

„I nagle słońce zajaśnieje w nocy, a księżyc we dnie.
Krew będzie kapać z drzewa, kamień wołać będzie;
Wzburzą się narody i gwiazdy zmieniają swój tor”.

Motyw ten możemy również odnaleźć w niektórych tekstach nowotestamentalnych: Mk 13,24–25 „W owe dni, po tym ucisku, słońce się zaćmi i księżyc nie da swego blasku. Gwiazdy będą padać z nieba i moce na niebie zostaną wstrząśnięte”; Mt 24,29 – „Zaraz też po ucisku owych dni słońce się zaćmi i księżyc nie da swego blasku; gwiazdy zaczną padać z nieba i moce niebios zostaną wstrząśnięte”; Łk 21,25 – „Będą znaki na słońcu, księżycu i gwiazdach, a na ziemi trwoga narodów bezradnych wobec szumu morza i jego nawałnicy”; Dz 2,20 – „słońce zamieni się w ciemności, a księżyc w krew, zanim nadejdzie dzień Pański, wielki i wspaniały”.

Według *Apokalipsa Ezdrasza* koniec czasów będą cechowały niesprawiedliwość i nieumiarkowanie. Słowa księgi uświadamiają, że świat wymaga odnowy i potrzebuje zbawienia. W tym kontekście należy też interpretować nowotestamentalne wzmianki o trzęsieniach ziemi jako znaku końca czasów: Mt 24,7 – „Powstanie bowiem naród przeciw narodowi i królestwo przeciw królestwu. Będzie głód i zaraza, a miejscami trzęsienia ziemi”; Łk 21,11 – „Będą silne trzęsienia ziemi, a miejscami głód i zaraza; ukażą się straszne zjawiska i wielkie znaki na niebie”; Ap 11,13 – „W owej godzinie nastąpiło wielkie trzęsienie ziemi i runęła dziesiąta część miasta, i skutkiem trzęsienia

¹¹ Zob. R. Peter, „Signs of Glory: The Use of ‘Semeion’ in St. John Gospel”, *Interpretation* 17 (1963) s. 402-424; R.T. Fortna, *The Gospel of Signs*, Cambridge 1970; U.C. Von Wahlde, *The Earliest Version of John's Gospel: Recovering the Gospel of Signs*, Wilmington 1989; W.H. Salier, *The rhetorical impact of the Semeia in the Gospel of John*, Tübingen 2004.

ziemi zginęło siedem tysięcy osób. A pozostali ulegli przerażeniu i oddali chwałę Bogu nieba”.

Apokalipsa Ezdrasza jako jeden ze znaków końca czasów opisuje otwarcie ksiąg przed obliczem sklepienia niebieskiego. Motyw ten znajduje swoją paralelę w *Apokalipsie św. Jana*, gdzie mowa jest o otwarciu księgi życia: Ap 20,12 – „I ujrzałem umarłych – wielkich i małych – stojących przed tronem, a otwarto księgi. I inną księgę otwarto, która jest księgą życia. I osądzono zmarłych z tego, co w księgach zapisano, według ich czynów”. Autor *Apokalipsy* mocno podkreśla, że otwarcie księgi dokonuje się mocą zbawczego dzieła Chrystusa (Ap 5,1–10).

Brzmienie trąby, którą usłyszą wszyscy mieszkańcy ziemi, to jeden ze znaków opisywany przez *Apokalipsę Ezdrasza* i niektóre teksty Starego Testamentu. Teksty nowotestamentalne często wykorzystują motyw trąby w opisach dotyczących rzeczywistości eschatologicznej. W Ap 8,2 siedmiu aniołów na trąbach obwieszcza nadejście plag; w 1 Tes 4,16 dźwięk trąby obwieszcza paruzję Chrystusa, a w 1 Kor 15,52 brzmienie trąby poprzedza zmartwychwstanie umarłych; w Mt 24,31 mowa jest o dźwięku trąby gromadzącym wybranych w czasach eschatologicznych.

Apokalipsa Ezdrasza zapowiada, że koniec czasów będzie zwiastowała nienawiść i zwalczanie się najbliższych („przyjaciele będą zwalczać przyjaciół jak wrogów”). Jednak wszyscy, którzy to przetrwają dostąpią zbawienia („Ale ci, co przetrwają to wszystko o czym ci mówiłem, będą zbawieni i zobaczą moje zbawienie i koniec tego wieku”). Idee te można odnaleźć w niektórych tekstach nowotestamentalnych, które opisują wzajemną wrogość wśród osób sobie najbliższych, nawet członków jednej rodziny: Mt 10,21–22 – „Brat wyda brata na śmierć i ojciec syna; dzieci powstaną przeciw rodzicom i o śmierć ich przyprawią. Będziecie w nienawiści u wszystkich z powodu mego imienia. Lecz kto wytrwa do końca, ten będzie zbawiony”; Mk 13,12–13 – „Brat wyda brata na śmierć i ojciec swoje dziecko; powstaną dzieci przeciw rodzicom i o śmierć ich przyprawią. I będziecie w nienawiści u wszystkich z powodu mego imienia. Lecz kto wytrwa do końca, ten będzie zbawiony”; Łk 12,52–53 – „Odtąd bowiem pięcioro będzie rozdwojonych w jednym domu: troje stanie przeciw dwojgu, a dwoje przeciw trojgu; ojciec przeciw synowi, a syn przeciw ojcu; matka przeciw córce, a córka przeciw matce; teściowa przeciw synowej, a synowa przeciw teściowej”.

Choć opisane w *Apokalipsie Ezdrasza* znaki świadczące o zbliżającym się końcu czasów są dramatyczne, autor wieńczy dzieło pocieszeniem. Zapowiada przemianę ludzkiego serca, zwycięstwo dobra nad złem i tryumf prawdy nad fałszem: „Zmieni się serce ludzi i przemieni się w innego ducha. Bo zło będzie zgładzone, wygaszony podstęp. Zakwitnie wiara, a zepsucie będzie przewyciężone. Wtedy ukaze się prawda, która przez tyle czasu była bez owocu”. *Apokalipsa Ezdrasza* wyraża mocne przekonanie, że świat i dzieje ludzkości zmierzają ku końcowi. Ten koniec jest nieunikniony: jest warunkiem nadej-

ścia nowego, lepszego świata (4,26–37). Koniec ten ma sens nie tylko eschatologiczny, lecz także fizyczny i kosmologiczny. Może być rozpoznany dzięki znakom. Wiele motywów wspólnych także dla Starego i Nowego Testamentu może wskazywać na wspólne tradycje i na wzajemną zależność conceptualną tekstów. Barwny opis znaków końca czasów w *Apokalipsie Ezdrasza* służy rozbudzeniu wrażliwości odbiorców i zmotywowaniu ich do przygotowania się na nadchodzące wydarzenia eschatologiczne. Zamiarem autora było też zakomunikowanie orędzia zwycięstwa dobra nad złem i prawdy nad fałszem. Celem tego przesłania nie jest budzenie lęku, lecz wzmocnienie nadziei na zwycięstwo prawdy i sprawiedliwości.